

7. Маслов С. А. О всенародном распространении грамотности в России на христианско-нравственном основании / С. А. Маслов. – М.: Ун-ская Тип-фия, 1859. – (2), 57 с.
8. Митюрков Б. Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XVI-XVII в. в. / Б. Н. Митюрков. – К.: Рад. школа, 1968. – 211 с.
9. Петухов Е. В. «Сочинение о царствие небесном и о воспитании чад». Памятники Древней Письменности. ХСП / Е. В. Петухов. – 1893. – 586 с.
10. Українська література XVII ст.: Синкрет. писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / Упоряд., приміт. і вступ. стаття В. І. Крехотня; Ред. тому О. В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1987. – 608 с.
11. Українська література XII-XVI ст.: Апокрифи. Агіографія. Псалом. твори. Історіограф. твори. Полем. твори. Перекл. повісті. Поет. твори / Авт. вступ. ст. і ред. тому В. Л. Микитась; Упоряд. і приміт. В. П. Колосової та ін. – К.: Наукова думка, 1988. – 600 с.
12. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури (до 1890 р.) / І. Франко. – Львів: Українсько-руська Видавничча Спілька, 1910. – 444 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2010 р.

УДК 37(430)

Гаманюк В. А.

кандидат пед. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

ПІДХОДИ ДО МІЖКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ У НІМЕЧЧИНІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджуються проблема міжкультурного виховання та навчання у Німеччині на тлі потужних інтеграційних процесів та міграції населення.

Ключові слова: міжкультурне виховання, міжкультурне навчання, іншомовна освіта, соціокультурний компонент іншомовної підготовки.

В статье исследуется проблема межкультурного воспитания и обучения в Германии в условиях процессов европейской интеграции и миграции населения.

Ключевые слова: межкультурное воспитание, межкультурное обучение, иноязычное образование, социокультурный компонент иноязычной подготовки.

The article deals the problem of intercultural teaching in Germany on the conditions of European integration and migration of great groups of people.

Key words: intercultural education, foreign languages education, intercultural aspect of foreign languages teaching.

Постановка проблеми дослідження. Важливим компонентом мовної освіти на всіх рівнях підготовки педагогічних кадрів від початкової школи до підвищення кваліфікації вчителів стало міжкультурне виховання та навчання. Ця тенденція не оминула і Україну. Якщо ще декілька років тому проблема міжнаціональних та міжкультурних відносин ще не мала такої ваги, то останнім часом непоодинокими стали випадки агресії щодо представників інших національностей, і проблема міжкультурного виховання та навчання набула неабиякого значення. Актуальність проблеми

міжкультурного виховання та навчання обумовлена декількома причинами, серед яких слід назвати в першу чергу міграційні процеси, об'єднання країн континенту у Європейський Союз та всесвітню глобалізацію. Німеччина, населення якої вражає кількістю представлених в ньому іноземців, є показовим у цьому сенсі прикладом країни, що підняла цю проблему на державному рівні і має на сьогодні певні теоретичні напрацювання та практичний досвід. Тут створено умови для успішної адаптації підростаючого покоління до сучасних викликів. Міжнародні організації, а особливо керівництво Європейського Союзу та Рада Європи, наголошують на необхідності педагогічних ініціатив, спрямованих проти нетолерантного ставлення до іноземців, переслідувань та дискримінації за релігійними, культурними, соціальними та національними ознаками. Тому вивчення досвіду Німеччини у цьому питанні є доцільним.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження проблеми міжкультурного виховання та навчання у загальноєвропейських межах набуло розмаху у останні 20 років через загострення соціальних, міжетнічних та міжнаціональних конфліктів у суспільстві. Різними аспектами займалися як зарубіжні, так і вітчизняні соціологи, психологи, педагоги, серед яких слід назвати у першу чергу М. Крюгер-Потратц, І. Гоголін, У. Нойман, Х. Лутц, В. Норберт М. Л. Пірнер, У. Цойнер, а також російських науковців Г. Д. Томахіна, П. В. Сисоєву, В. В. Сафонову. Вітчизняні дослідники значну увагу приділяють насамперед міжкультурним та соціокультурним аспектам мовної освіти (В. П. Кемінь, О. О. Першукова), бо саме мовна освіта є тією сферою, що надає можливість найефективніше впливати на особистість з точки зору міжкультурного виховання та навчання. Дослідження з проблем міжкультурного виховання та навчання з урахуванням сучасних умов, ускладнених інтеграційними процесами, міграцією населення і появою мультикультурного суспільства майже в кожній країні Європи, наскрізною глобалізацією світу та економічною кризою в Україні проводилося, але відповідей на всі питання ще не отримано, тому цей аспект є перспективним для української педагогічної теорії та практики.

Мета статті полягає в тому, щоб вивчити сучасні теорії міжкультурного виховання та навчання у педагогіці Німеччини та виявити наявні підходи до вирішення цієї проблеми й визначити тенденції їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Динаміка міжнаціональних відносин посилилася у останні десятиліття внаслідок інтенсивної міграції та посилення політичних, економічних та міжкультурних зв'язків. У зв'язку з цим та з інтеграційними процесами, що стали характерною ознакою нашого часу, а також з полікультурною структурою суспільства важливим поняттям стало поняття «етносу» та «етнічності». Науковці пропонують різні дефініції, які у більшості випадків доповнюють одна одну. З одного боку, «етнічність» розуміють як суб'єктивний процес ідентифікації, який є складо-

вою фрагментаризації суспільства, з іншого, як само ідентифікацію національної меншини, яка прагне довести своє право на культурне самовизначення. Неоднозначними є оцінки цього явища у суспільстві. Дослідники наголошують на тому, що, з одного боку, етнічність у сучасному світі є дуже важливим явищем, а з іншого, визначають його як «нездатний до змін культурний баласт (ein unveränderbarer kultureller Ballast)» [3, с.76]. Суттєві ознаки розуміння поняття «етнічності» покладено у основу розуміння поняття «етнічна група». М. Вебер ще у 20-ті роки ХХ століття у своєму визначенні цього поняття наголошував на тому, що етнічні групи «...besitzen soziokulturelle Gemeinsamkeiten, teilen geschichtliche und aktuelle Erfahrungen und haben Vorstellungen über eine gemeinsame Herkunft» [3, с.76]. Отже, мова йде про те, що етнічна група не обмежується спільним походженням, вона може бути створена на підставі спільного історичного досвіду та культурного розвитку. Таке розуміння з'явилося не випадково, воно стало реакцією на расизм та націоналізм, з позицій яких розподіл на етнічні групи мав на меті підкреслити відмінності, несхожості та дати підстави для негативного ставлення до представників неарійського походження.

Говорячи про міграційні процеси у межах Європи слід зупинитися на двох важливих поняттях, які є ключовими для розуміння подальшого розвитку і мовної політики ЄС, і розвитку іншомовної освіти країн Європи. Відсутність кордонів стала причиною мобільності населення. Але мобільність слід відрізнити від міграції. В той час як міграція передбачає зміну місця мешкання на довгий час, мобільність населення – це зміна місця перебування на короткий термін. Причиною мобільності можуть бути нове місце роботи, можливість знайти вигідне житло, підвищити кваліфікацію, отримати освіту тощо. Тож система освіти має реагувати на такі ситуації і створювати такі освітні програми, які допомагали б сучасному мобільному європейцеві пристосуватися до нових умов.

Явище зняття просторових та часових рамок перебування особистості актуальне для процесу європеїзації взагалі. Мобільність громадян є метою і засобом цього процесу. «Європеїзація розуміється як спрямоване на майбутнє розуміння сучасності, в якому ідентичність виявляється у русі, творчості, пошуці, помилках..., у творенні кращого життя поза межами класового, мовного або релігійного чинника» [2, с.160].

В умовах інтеграційних процесів сучасності проблема міжетнічних та міжнаціональних стосунків стала ключовою проблемою. Спочатку поняття «мігрант» мало позитивні конотації. Це стосується і ситуації в Росії у 18 столітті, коли запрошувалися представники німецького суспільства, і ситуації у Німеччині у ХХ столітті, коли до країни на вигідних умовах прибули робітники з різних країн Європи, в першу чергу з Туреччини, Греції та етнічні німці з країн СНД. Наслідком такої політики держави стала поява полікультурного суспільства у Німеччині. Сьогодні, коли цей процес набув надзвичайного розмаху, політика дещо змінилася, і держава

вимушена створювати такі умови, за яких представники різних культур мають набути певних кваліфікацій, щоб бути інтегрованими до німецького суспільства. Це і знання німецької мови та культури, і знання німецької дійсності, особливостей німецького способу життя. Результатом такого підходу став той факт, що німецьке суспільство сьогодні диференційоване не за ознаками походження, і не за наявністю німецького громадянства, а скоріше за національно-етнічними ознаками. Воно полікультурне і багато-національне. Об'єднуючим фактором є спільна німецька мова, яка є офіційною мовою і мовою спілкування у межах суспільства водночас, та німецька культура у широкому розумінні, яка є підставою для успішної інтеграції та подальшої асиміляції, хоча у більшості етнічних груп є можливість зберігати свою етнічну ідентичність.

Важливим фактором успішності інтеграційних процесів є соціалізація особистості, під якою розуміють «процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі особистості» [1, с.254]. Культура та норми формуються суспільством впродовж його історичного розвитку і людина має засвоїти їх та перетворити на власні цінності та норми. Лише за умов успішного протікання цього процесу відбувається повноцінна інтеграція індивіда до суспільства. Соціалізація особистості в умовах чужого середовища не вимагає від неї повної відмови від власної культури, мови та моральних цінностей, але вона відбувається за умов поважного ставлення до інаковості, до сприйняття світу не з позицій «своє» – «чуже», а з позицій свідомого сприйняття відмінностей у міжкультурній та міжетнічній сфері через призму «свого» і без негативних конотацій.

Особливо часто з проблемами міжкультурного навчання у Німеччині доводиться мати справу вчителям іноземної та німецької мови і в навчальному, і в поза навчальному процесі. Саме тут учні мають змогу залучитися до знайомства з міжкультурними реаліями різного рівня та навчитися на прикладі вчителя адекватно їх сприймати. Зважаючи на те, що сучасна школа у ФРН це неоднорідне з національної точки зору середовище, навчання відбувається в умовах полікультурності, тому школярі мають з самого початку виробляти правила співіснування, основним з яких є повага до самоідентичності кожного з них.

Важливим компонентом міжкультурного впливу на школярів є також робота вчителя з батьками. Зрозуміло, що батьки з різних культур по-різному уявляють собі і процес виховання, і своє місце та роль у діяльності навчального закладу, тому саме через відкрите обговорення гострих питань, через залучення батьків до вирішення конфліктних ситуацій, через співробітництво та сумісну виховну діяльність з'являється довіра, розуміння та повага до міжкультурних відмінностей.

Специфіка міжкультурного виховання полягає в тому, що воно відбувається за умов міжкультурного навчання. Щоб зрозуміти представника іншого культурного середовища, необхідно оперувати певним об'ємом інформації про його культуру. Тому до змісту міжкультурного навчання відносять в першу чергу ті аспекти, котрі дозволяють засвоїти культурні, релігійні та етнічні особливості на наочних прикладах. Серед них, на думку німецьких педагогів, слід назвати:

- суттєві ознаки своєї та чужої культур;
- спільності та відмінності культур у їх взаємовпливах;
- права людини в їх загальній значимості та питання їх культурної обумовленості;
- механізми появи упередженого ставлення та його значення;
- підґрунтя та наслідки територіальних, економічних, соціальних та географічних відмінностей;
- причини та вплив міграційних процесів у минулому та сучасному;
- міжнародні зусилля по врегулюванню міжконфесійних, етнічних та політичних конфліктів;
- можливості сумісного проживання меншин та етнічного населення у полікультурному суспільстві.

Міжкультурне виховання та навчання ґрунтується на дидактичних принципах міждисциплінарного, проблемного та діяльнісно-орієнтованого навчання. Для цього особливо значимими є навчальні ситуації, в яких виявляються власні переконання та ставлення до певних питань, пояснюються ціннісні орієнтири та соціально-етнічні погляди. При цьому наголошується на необхідності відповідно відкоригувати навчальний зміст залучених до цього предметів. Найбільш придатним для міжкультурного виховання та навчання є суспільно-політичний блок дисциплін, але дієвим є також введення міжкультурних аспектів в курс німецької та іноземної мови.

У курсі німецької мови пропонується використовувати роботу з текстами з міжкультурним компонентом, котра вимагає зміни перспективи, демонструє уявлення про такі значимі для суспільства та особистості поняття як щастя, справедливість, кохання, страждання, біль тощо у різних культурах.

На заняттях з іноземної мови через мовні засоби подаються елементи інших культур, надається можливість оцінити власну культуру з позицій стороннього, побачити «своє», знайоме з іншого боку, тим самим, можливо, зрозуміти свою ідентичність.

Міжкультурне виховання та навчання це комплексна проблема, яка має вирішуватися не на одному занятті, а охоплювати всі сфери виховання і навчання. Тому пропонується включати міжкультурний компонент у навчальні плани, розробляти конкретні рекомендації щодо цього, не допускаючи приниження або маргіналізації у навчальних посібниках представників інших культур, сприяти розвитку багатомовності за рахунок деверсифіка-

ції пропозицій щодо іноземних мов у школах та вищих навчальних закладах, залучати вчителів ненімецького походження до навчального процесу, покращувати умови для шкільного партнерства та програм обміну школярів, студентів та викладачів, інтенсифікувати співробітництво зі спеціалістами з соціальної педагогіки, молодіжними закладами, соціокультурними ініціативами та радами по роботі з іноземцями. Пропонується також і введення міжкультурного навчання у вищих навчальних закладах як інтегрованого курсу в межах педагогічної освіти, включення міжкультурного аспекту до другої фази педагогічної освіти та підвищення кваліфікації вчителів [4].

Слід також зауважити, що у сучасних реаліях іншомовної підготовки кардинально змінилася і роль особистості вчителя, і вимоги до його фаховості. Той, хто сьогодні навчає іноземним мовам у традиційній формі або в рамках інтегрованого навчання, виконує роль індивідуального консультанта, експерта з навчання, котрий складає індивідуальну програму та скеровує навчальний процес. Тож поряд з ґрунтовними знаннями мови, дидактики, педагогіки та методики, навичками роботи з медійно-технічними засобами, вчитель має бути компетентним і у питаннях, які належать до сфери його діяльності опосередковано, але є складовими його фаховості: культурологія, соціологія, етнографія та інші.

Висновки. Отже, підводячи підсумки, слід звернути увагу перш за все на те, проблема міжкультурного аспекту іншомовної підготовки має вирішуватися на всіх рівнях освіти. Від цього залежить не тільки впевнене володіння іноземною мовою, ситуативна та інформаційна адекватність оформлення висловлювання, але й успішність спілкування, і як результат – порозуміння у суспільстві та толерантне ставлення комунікантів один до одного. А ця обставина в умовах інтеграційних процесів та сумісного перебування представників різних культур у межах одного регіону є досить значимою.

Вирішення проблеми міжкультурного виховання та навчання у Німеччині покладено в першу чергу на вчителів шкіл, викладачів іноземної мови. До роботи залучаються також і батьки, особливо у тих випадках, коли мова йде про школи зі значною кількістю учнів ненімецького походження (Schüler mit Migrationshintergrund). Міжкультурне виховання відбувається за умов міжкультурного навчання, тобто у процесі навчання іноземної мови відбувається набуття необхідних для розуміння «чужої» культури знань. Міжкультурне виховання та навчання ґрунтується на принципах міждисциплінарного та проблемного навчання. Крім того, задля ефективності процесу до роботи запрошуються вчителі, що є представниками інших культурних осередків, або ті, хто працює у межах програм обміну педагогічними кадрами.

Одним із шляхів масштабного підходу до міжкультурного навчання та виховання є спрямована на реальне впровадження концепції багатомовності диверсифікація мовної пропозиції у навчальних закладах Німеччини на всіх рівнях системи освіти. І, нарешті, досить суттєвими є пропозиції

щодо змін у підготовці фахівців з іноземної мови у вищих закладах освіти педагогічного спрямування, що містять зокрема і включення до змісту підготовки вчителя іноземних мов міжкультурного компоненту як складової навчального плану.

Проблема міжкультурного виховання та навчання у Німеччині залишається актуальною і не вирішена остаточно. На сьогодні намічені певні підходи на всіх рівнях від школи до підвищення кваліфікації вчителів, але відкритими залишаються питання інтеграції міжкультурного компоненту у виховний та навчальний процес та питання форм та методів роботи. Це дає підстави для подальшого дослідження проблеми, особливо що стосується питань інтеграції у суспільство та соціалізації особистості. Ця проблема є актуальною також і для України через значну кількість неетнічного населення та відсутність структур, які б займалися цими питаннями. Крім того, міжкультурний компонент навчання у структурі мовної освіти України присутній лише у вищих педагогічних навчальних закладах. Що стосується міжкультурного виховання, то воно має епізодичний, часто стихійний характер і не охоплюється системою освіти на належному рівні.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2004.- 342с.
2. Beck U., Grande E. Das kosmopolitische Europa. Gesellschaft und Politik in der Zweiten Moderne /U. Beck, E. Grande.- Frankfurt-am-Main, 2004.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www. cap. lmu. de/download/2005/CAP-Studie-2005-01. pdf](http://www.cap.lmu.de/download/2005/CAP-Studie-2005-01.pdf)
3. Große I. Ethnizität und Zuwanderung in Deutschland/ I. Große // WeltTrends.- N38.- Frühjahr 2003.- S.75-87.
4. КМК: Interkulturelle Bildung und Erziehung in der Schule vom 25.10.1996.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www. kmk. org/doc/publ/pub. htm](http://www.kmk.org/doc/publ/pub.htm)
5. Krüger-Potratz M. Interkulturelle Bildung: Eine Einführung / M. Krüger-Potratz.- – Maxmann Verlag, 2005.- 302S.
6. Krüger-Potratz M. Lehrerbildung im Zeichen von Pluralität und Differenz / M. Krüger-Potratz. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www. gesis. org/fileadmin/upload/dienstleistung/fachinformationen/servicepublikationen/sofid/Fachbeitraege/Migration_2004-1. pdf](http://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/fachinformationen/servicepublikationen/sofid/Fachbeitraege/Migration_2004-1.pdf)
7. Weier U. Interkulturelles Lernen und Sprachbegegnung konkret – Schüleraustausch in der Grundschule / U. Weier. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www. kompetenz-interkulturell. de/userfiles/Grundsatzartikel/ Interkulturelles_Lernen-Schueleraustausch. pdf](http://www.kompetenz-interkulturell.de/userfiles/Grundsatzartikel/Interkulturelles_Lernen-Schueleraustausch.pdf)
8. Zeuner U. Landeskunde und interkulturelles Lernen. Eine Einführung / U. Zeuner. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www. tu-dresden. de/sulifg/daf/landesku/start. htm](http://www.tu-dresden.de/sulifg/daf/landesku/start.htm)

Стаття надійшла до редакції 18.10.2010 р.